

Pod Tatrami se blýskalo, SNP přesto skončilo ústupem

28.8.2024 - | Vojenský historický ústav Praha

Slovenské národní povstání se zrodilo v době, kdy mělo Slovensko vzhledem ke své vojenskostrategické poloze a vývoji na frontách pro nacistické Německo nezanedbatelný význam jako spojovací článek mezi severním a jižním křídlem fronty.

Navíc představovalo důležitý komunikační prostor pro německá frontová vojska a součást vojensko-ekonomického potenciálu říše. SNP vypuklo v situaci, kdy se pod ofenzívou sovětské armády bortil v létě 1944 jižní úsek východní fronty, linie bojů se posunula k Východním Karpatům a pokračovala ofenzíva spojeneckých armád ve Francii a v Itálii.

Značného rozsahu nabyla i partyzánská válka. V druhé polovině srpna 1944 partyzánské jednotky vstoupili do Ružomberku (26. 8.) a následujícího dne město přešlo do jejich rukou. K podobným událostem došlo Brezně nad Hronom, Podbrezové a dalších slovenských městech.

Orgány Slovenského štátu již nebyly schopny těmto akcím zabránit a tak území Slovenska bylo 29. srpna 1944 obsazeno německým vojskem.

V týlu Němců

Politicky povstání organizovala Slovenská národní rada jako nejvyšší reprezentativní orgán sjednoceného národního odboje, který ve svém programovém dokumentu, Vánoční dohodě z prosince 1943, definoval za základní cíl ozbrojeného boje obnovení Československa jako politicky, sociálně a státoprávně spravedlivější a všestranně demokratické republiky.

V hospodářské oblasti v období příprav i v průběhu povstání na Slovensku dominoval občanský odboj, především zásluhou velkého počtu antifašisticky orientovaných činitelů v centrálních institucích tehdejší Slovenské republiky, kteří využili svého postavení k ekonomickému zabezpečení povstání a řada z nich zajišťovala i běžný chod hospodářského života na povstaleckém území.

K povstání však došlo v době, kdy nebyly dokončeny všechny přípravy Vojenského ústředí a nepodařilo se realizovat zamýšlenou koordinaci činnosti se sovětským velením. Svobodné povstalecké území se ocitlo v poměrně hlubokém týlu německých frontových vojsk, což značně ztížilo podmínky pro poskytnutí rychlé a účinné pomoci zvnějšku a kladlo mimořádně vysoké požadavky jak na organizování ozbrojeného zápasu, tak na morální a bojové kvality povstaleckých jednotek.

Nekoordinovanost s postupem frontových jednotek a nedokončené přípravy způsobily ztrátu podstatné části Východoslovenské armády i většiny velkých vojenských posádek na západním Slovensku. Přesto byla zformována 1. československá armáda na Slovensku v počtu více než 60 000 mužů a stala se rozhodující ozbrojenou složkou povstání. Po boku povstaleckých vojáků bojovalo také téměř 18 000 partyzánů, kteří po zániku 1. československé armády převzali hlavní tíhu ozbrojeného protifašistického boje.

Od poloviny září 1944 povstalecké jednotky ovládaly území o rozloze 15 000 kilometrů čtverečních a až do 27. října vedly nerovný boj se šesti moderně vyzbrojenými divizemi protivníka. Největší obranné boje svedla povstalecká armáda u Strečna, Vrútek, Martina, při obraně výšiny Ostro u Ružomberku, u Telgártu, v prostoru Zvolen – Hronská Dúbrava – Banská Štiavnica, u Svatého Žiaru

nad Hronem, na horní Nitře a u Handlové. Úspěšné ofenzivní boje se odehrály zejména v prostoru Telgártu.

Pomoc ze zahraničí

Povstání na Slovensku poskytly významnou pomoc také spojenecké mocnosti. Tradičně se vyzdvihovala pomoc Sovětského svazu - tedy karpatsko-dukelská operace, letecký most, kterým bylo dopraveno na povstalecké území téměř 2 000 příslušníků 2. československé paradesantní brigády v SSSR a na 640 tun vojenského materiálu, a zabezpečení přeletu a operační činnosti 1. československého stíhacího leteckého pluku v SSSR.

Pomoc Spojených států a Velké Británie byla dříve prakticky zamlčována. Vedle sovětské vojenské mise při 1. československé armádě na Slovensku působily také americká a britská vojenská mise. Americké letectvo vyřadilo z činnosti jednu z největších německých leteckých základen Nový Dvůr (Kuchyňa) na západním Slovensku a dopravilo na povstalecké území asi 24 tun vojenského materiálu. Stejně tak Britové z osobní iniciativy vojenských velitelů v Itálii dopravili letecky na Slovensko 1 650 kg zdravotnického a spojovacího materiálu.

Povstání mělo také svůj internacionální rozměr; do bojů v řadách povstalců se zapojilo více než 8 000 cizinců z 30 národů. Kromě Sovětů tvořili nejpočetnější národní skupinu Češi. Povstání legalizovalo pomoc českých vlastenců žijících a pracujících na Slovensku, z nichž mnozí, včetně vojáků, se zapojili už od počátku do slovenského odboje. Stovky Čechů přeběhly z protektorátu a zařadily se do vojenských, ale hlavně partyzánských jednotek. Další přiletěli v sestavě partyzánských skupin, 1. československého stíhacího leteckého pluku a 2. československé paradesantní brigády. Povstání tak výrazně posílilo pocit a vědomí vzájemnosti obou národů.

Ústup a význam

Těžké vyčerpávající boje, neshody v koordinaci, stupňující se problémy v zásobování vojenským materiálem, všeobecná vyčerpanost a nezadržitelný postup nepřátelských vojsk donutily velitele 1. československé armády na Slovensku generála Rudolfa Viesta vydat v noci na 28. října 1944 poslední rozkaz, v němž oznámil, že "boj za svobodu Slovenska a celé Československé republiky se vede dál a bude pokračovat až do vítězného konce".

Ve skutečnosti povstalecká armáda v té chvíli už nebyla bojovým celkem. Vojenští, političtí i občanští aktéři povstání přešli do ilegality nebo se zapojili do boje v sestavě některé z partyzánských jednotek. Na povstaleckém území se v odvetu rozhořel masový teror, jehož výsledkem byly hromadné hroby s tisíci obětí, desítky vypálených obcí a desetitisíce odvedených do koncentračních a zajateckých táborů, mezi nimi i mnoho vojáků. V zajetí zahynuli i oba povstalečtí velitelé, generálové Ján Golian a Rudolf Viest.

Slovenské národní povstání bylo především uvědomělým historickým činem, ve který vyústilo úsilí a boj řady jednotlivců, odbojových skupin i stran proti fašistickému režimu slovenského státu v předchozích pěti letech a které v okamžiku vypuknutí získalo masovou podporu. Široké vrstvy slovenského národa tak se zbraní v ruce daly najevo odvrát od fašismu, vazalského postavení a spojení s nacistickým Německem a projevíly vůli žít svobodně v demokratickém československém státě.

Z mezinárodního hlediska povstání v podstatě jako výsledek součinnosti československého domácího a zahraničního odboje umožnilo vyvázat Slovensko z fašistického bloku a v rámci obnovované Československé republiky ho včlenit do společenství zemí antihitlerovské koalice. Svým vojensko-

politickým významem, rozsahem, počtem aktivních účastníků i délkou trvání patří SNP k nejdůležitějším článkům řetězu velkých ozbrojených vystoupení hnutí odporu evropských národů.

Naděje mnoha bojovníků z povstání na dlouhodobý, nerušený demokratický vývoj osvobozeného Československa byly rozbity v únoru 1948. Všechny peripetie a zvraty komunistického režimu v následujících čtyřiceti letech se promítly do účelově ideologické interpretace SNP. Ve vnitrostranických zápasech posloužila účast v povstání nejdříve k zatracení jedné komunistické garnitury, aby se později pro tytéž předáky stala legitimací jejich totalitní moci.

Mnozí ze skutečných hrdinů museli živořit na okraji společnosti, byli vyhnáni do exilu nebo uvrženi do vězení; někteří z nich skončili dokonce na popravišti. Nejrůznější formy perzekuce postihly asi 90 procent bývalých příslušníků povstalecké 1. československé armády na Slovensku. Teprve od listopadu 1989 se dostává objektivního historického posouzení jednotlivým událostem a satisfakce mnoha jeho aktérům.

Tématu Slovenského národního povstání se věnoval na nedávné přednášce historik Vojenského historického ústavu PaedDr. Jindřich Marek - reportáž z ní si můžete přečíst na tomto odkazu

Boje byly také bohatě dokumentovány. Ve sbírce VHÚ Praha máme řadu fotografií. Můžete se podívat například na sérii snímků zveřejněných v rubrice Exponáty dne - tematická sbírka / Fotografie a fotografické přístroje konkrétně pak na tomto odkazu nebo tento snímek - Vzpomínka na vypuknutí Slovenského národního povstání

<https://www.vhu.cz/pod-tatrami-se-blyskalo-snp-presto-skoncilo-ustupem>